

alatt a jugoszláviai magyar humán értelmiség nevelésének úgyszólván egyetlen iskolája volt, s az általános és középiskolai tanárok mellett újságírók, tudományos dolgozók, lektorok, rádió- és televízióbemondók, korrektorok, könyvtárosok, fordítók, sőt színészek képzését is vállalnia kellett, de nem hanyagolhatta el azokat a feladatokat sem, amelyeket az élő magyar nyelv és a hazai magyar szépirodalom fejlesztése, illetve kritikai vizsgálata rótt rá." Az a fejlődési folyamat, amelyet éppen Szeli István tanulmányai rögzítenek, bemutatván a jugoszláviai magyar kultúra helyzetét és növekvő öntudatát, azt igazolja, hogy az újvidéki magyar tanszék eredményesen végzi vállalt feladatait. S bár 1959-es alapítása óta a vajdasági magyar művelődés intézményrendszere nagyrészt kialakult, a tanszéknek ma is irányító szerepe van. Bizonyára a jövőben is ilyen szerepet kell betöltenie.

A vajdasági magyar kultúra növekvő önismertetének és öntudatának egyik következménye, hogy meg kellett határozni a nemzeti irodalom szerepét és helyzetét. Továbbá a vajdasági magyar irodalomtudomány jellegét és feladatait. Abban az értelemben, ahogyan Horváth János beszél az irodalomtörténetírásról mint a közösségi önismeret egyik szervéről. Bori Imre jugoszláviai magyar irodalomtörténete után ezt a feladatot Szeli István 1973-as tanulmánya vállalta: a *Nemzeti irodalom — nemzetiségi irodalom*. Ez a tanulmány a nemzetiségi irodalom, közelebbről a jugoszláviai magyar irodalom sajátos helyének megjelölésével foglalkozik. Szeli István két szakaszt különböztet meg, az 1918–1944-ig tartó *kisebbségi* és az 1945 óta érvényesülő *nemzetiségi* irodalom szakaszát. A kisebbségi irodalom provinciális helyzetben volt, ha a magyar, s elnyomottban, ha a jugoszláv irodalommal vetjük össze. „Az első világháborút követő évtizedekben — olvassuk — a vajdasági magyarság [...] szellemi tájékozódását, művészetét, irodalmát gyökeréig áthatotta [...] az irányítvesztés, a hitevesztettség, a befelé fordulás, s mint kíséző tünet: a szellemi és nyelvi elszegényedés, az igény- és értékszint aggasztó apadása.” A kisebbségi irodalom helyzetét a nemzeti kisebbség jogfosztott sorsa határozta meg, amely lényegében nem tette lehetővé, hogy létrejöjjön az önálló nemzeti irodalom.

Ennek feltételeit a felszabadulást követő szocialista fordulat teremtette meg, amely új alapokra helyezte a jugoszláv nemzetiségi politikát és a teljes jogegyenlőség alapján szabályozta a nemzetiségek helyzetét. Valójában csak ekkor következhetett be a nemzeti irodalomnak (és intézményrendszerének) kiépítése. Ennek az irodalomnak meg kellett határoznia a maga helyzetét, méghozzá kettős irányban; egyrészt az anyanyelvi nemzeti

kultúra, másrészt a többségi nemzet művelődése felé. Vagyis be kellett mérnie azt a helyet, amelyet elfoglal mintegy a magyar (-országi) és a jugoszláv kultúra között. Ezt a helyet, Szeli István szerint, hármass történelmi determináció jelölte ki: „Képzettartalmaival, kulturális emlékeivel, régebbi üzeneteivel, nyelvi, stílári és verselési hagyományaival [...] a maga »anyairodalmához« kapcsolódik, [...] földrajzi, állami, politikai hovatartozása, valamint eszmei tartalmai szerint azonban a jugoszláv közösség alkotóeleme, azon belül pedig egy ma még csak inkább alkotmányjogi autonómiát élvező területnek, mintsem endogén kulturális közösségnek a szellemi tartalma.” Ez az autonómiát élvező terület a sajátos történelmi (pl. többnemzeti-ségi) hagyományokat és entitást képviselő Vajdaság.

Szeli nemzetiségi irodalom meghatározása, mint általában tanulmányai, a jugoszláviai magyar művelődés időszerű kérdéseire válaszolnak. Egy nemzetiségi közösség önismertését ápolják, öntudatosodását támogatják. Ez ennyiben művelődéspolitikai feladat. Am az, hogy a nemzetiségi irodalom jellegének teoretikus leírására is vállalkozik, már több, mint pusztán művelődéspolitikai. Ebben a vállalkozásban Szeli István olyan tudományos diszciplínát érint, amelynek valójában még nincs is Kelet-Közép-Európában elmélete és praxisa, még kevésbé intézménye. A „nemzetiségtudományra” gondolok, amely valamikor a századelőn ugyan megszületett (pl. Karl Renner, Otto Bauer, Aurel Popovici és talán mindenek előtt Jászi Oszkár műveiben), ám hamarosan el is sülyedt a világpolitikai változások között. Pedig ennek a „nemzetiségtudománynak” nagyrészt ki van dolgozva a marxista alapvetése, elsősorban Lenin nemzetiségpolitikai írásaiban. A jugoszláviai, romániai és csehszlovákiai magyar publicisztika tanúsítja, hogy milyen erős igény él ez iránt a még neve-sincs tudomány iránt. Szeli István is ezt műveli, ha egyelőre nem is nevezi a nevén.

Pomogáts Béla

Zsilka Tibor: *Stilisztika és statisztika*. Bp. 1974. Akadémiai K. 79 l.

A könyv borítóján jogosan szerepel, hogy a mű az első kvantitatív stilisztikai könyv Magyarországon. Ilyen értelemben tehát úttörő munkával állunk szemben.

A szerző néhány költő néhány versének statisztikai elemzésével kíván választ találni olyan kérdésekre, mint egy-egy költő verseinek, stílusának sajátosságai, egy-egy szépirodalmi stílus jellemzése, s a XX. századi magyar költészet jellemzése. Foglalkozik ezenkívül a képvers hírértékével, valamint

négy novella statisztikai módszerrel történő stilisztikai elemzésével.

A stilisztikában nem vagyok kompetens, ezért az alábbiakban főként azt fogom megvizsgálni, megfelelően kezeli-e Zsilka az általa használt matematikai statisztikai apparátust, s hogy statisztikai szempontból helytállóan bizonyulnak-e azok a következtetések, amelyeket Zsilka munkájának eredményeképpen levon.

A szerzőnek többhelyütt található megjegyzéseiből kitűnik, hogy a „statisztikai módszer”, az „egzakt vizsgálatot” szembeállítja az „empirikusan végzett” stilisztikai elemzéssel. (9–11.) Az ilyen szembeállítás azonban helytelen abban az értelemben, hogy a statisztika messze nem „teoretikus” (ez a terminus Zsilkanál nem szerepel) megközelítés (ami persze nem jelenti azt, hogy a statisztikának nincs elmélete), hanem ugyanúgy empirikus (bár valóban egzaktabb) leírása a vizsgált anyagnak, mint az intuitív (= nem egzakt) megközelítés segítségével történő.

1. A költői nyelv statisztikai vizsgálatáról.

A szerző megvizsgálta Cselényi László csehszlovákiai magyar költő *Erők* című kötetét, valamint Juhász Ferenc négy hosszabb lélegzetű költeményét (A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából, Tenyésztett szomorúság, A sejtelen harangjai, Füstország). Cselényi kötete 3729 szóból (1196 jeltípusból) áll, míg Juhász Ferenc négy említett verse 2525 szót (1277 jeltípust) tartalmaz.

Már a 15. lapon, a szóismétlések kapcsán felmerül a szerzőben a kétely, hogy csupán a véletlennek tulajdonítható-e az a tény, hogy Juhász Ferencnél kevesebb a szóismétlés: „vagy már ebből is színvonalbeli különbségre következtethetünk”. A kérdést itt nyitva hagyja, de a 19. lapon a következőt találjuk: „... egy olyan korban, amikor garmadával jelennek meg a különböző színvonalú s tartalmú verskötetek és egyéb frásos művek, már nem bízhatunk meg teljesen az intuíciónban, az empirikus jellegű értékelésben, hanem az egzakt módszerek előretörésének is helyet kell adnunk.” Sajnos, a szerző véleményével ellentétben — legalábbis e tekintetben — az intuíciónak kell állnom. Meg vagyok róla győződve, hogy statisztikai módszerrel sohasem fogjuk tudni eldönteni egy versről, hogy az jó-e vagy rossz; ha pedig az emberiség egyáltalán eljut valamikor egy ilyen korszakig, akkor nem lesz szükség versekre, sőt, műalkotásokra sem.

Érdekes, hogy a következő fejezet elején a szerző mintha maga is tisztában lenne azzal, hogy statisztikai módszerrel nem jut sokra a szöveg esztétikai értékelésében; ez gyökeres ellentétben áll korábbi állításával, bár ott az intuitív értékelés mellett kívánt szerepet juttatni az „egzakt” módszereknek.

2. A kvantitatív módszerek szerepe a stílus-elemzésben.

Az eddig bemutatott versekhez szerzőnk még csatolja Kosztolányi *Magyar versek* című ciklusát, mert a jelenkori költészet nyelvét össze akarja hasonlítani egy olyan költő nyelvvel, aki más korban és más irodalmi-nyelvi norma szellemében alkotott.

A szerző bemutat néhány szövetségkincsre vonatkozó képletet Guiraud és Mistrik alapján, s konstatálja, hogy Cselényi indexei alulmaradnak Kosztolányi és Juhász Ferenc indexeihez képest. Már most meg kell jegyezni, hogy ekkora nagyságú minta más versek esetén ettől lényegesen eltérő eredményt is kihozhatott volna. A „jobb költő — rosszabb költő” felosztást (ennek még a statisztikai alapon történő eldöntési lehetőségét is kétkem) széles empirikus bázison kellett volna a szerzőnek bizonyítania; enélkül minden állítása csak a véletlenre támaszkodik.

A továbbiakban a szerző még kitér az átlag, a szórás és a négyzetes középhiba kiszámítására, ezeket Illyés Gyula kilenc versének alapján mutatja be.

* A fejezet összegezésében a következőket találjuk: „Bebizonyosodott, hogy a kisebb szövegeken végzett vizsgálatokat jobban lehet ellenőrizni, s így a stilisztika számára a kisebb korpuszon végzett matematikai elemzések fontosabbak, mint a nagyobb anyag alapján nyert szám adatok.” Erre az igen lényeges kérdésre fontosságára való tekintettel külön pontban kívánok kitérni.

3. Mérések a szöveg fonetikai, ritmikai és morfológiai szintjén.

Egy hosszabb idézettel kezdem, mert így tudom a legjobban illusztrálni Zsilka álláspontját.

„A szakirodalom eddig a terjedelmesebb, az elemek számát tekintve nagyobb minták (verskötetek, versciklusok stb.) statisztikai vizsgálatára fordított figyelmet. A szakemberek a valószínűségszámításnak abból a tételéből szoktak kiindulni, amely szerint az eredmények annál objektívabbak és megbízhatóbbak, minél több elem (esemény, jelenség) alapján kapjuk őket. De a nyelvi elemek és szépirodalmi jelenségek vizsgálatok a kutatók általában megfélekednek arról, hogy a kisebb, de egységes és lezárt struktúrák matematikai elemzése sokkal célravezetőbb, mint a nagyobb korpuszokon végzett számítások.” Ezután a módszer indokolása, majd a módszer gyakorlati alkalmazásának leírása következik. Zsilka néhány kiválasztott költemény alapján szándékozik megállapítani egyes XX. századi magyar költők statisztikai paramétereit (négy költő négy-négy verséről van szó), s a kiválasztás során azt az elvet követte, hogy „ne csak az egyes költők költészete, hanem az egyes versek is — történetesen egy-egy költő

versei is — kontrasztív viszonyba kerüljenek egymással a számadatokat illetően”.

Talán mondanom sem kell, hogy *statisztikai szempontból* ekkora korpusz még a legalsóbb nyelvi szintek vizsgálatára sem elegendő, nemhogy arra, hogy szófajyakoriságot vagy bizonyos szófajok egymáshoz viszonyított arányát számítsuk ki.

Természetesen nem állíthatjuk, hogy kisebb irodalmi alkotások, így költemények statisztikai feldolgozása terméketlen dolog volna. Ilyen vizsgálat sok mindenre fényt deríthet, mint ezt Lotman alsóbb nyelvi szintekre vonatkozó megállapításai is bizonyítják. Az azonban igen merész dolog, hogy Zsilka Tibor négy-négy vers alapján akarja minősíteni több költő statisztikai paramétereit. (46.)

Hogy az ilyen hozzáállás mennyire nem helytálló, bizonyítja A. A. Markovnak, a valószínűségszámítás és a matematikai statisztika egyik nagy teoretikusának cikke is, amelyet az irodalmárok méltatlanul elfelejtettek (vagy mellőznek?). Markovnak e cikke egy, Zsilkaéhoz hasonlóan kis mintákat felhasználó és túlzott következtetéseket levonó tanulmány kapcsán született. Idézem: „Így, néhány ezer egymásután következő szó különböző írók műveiben történő megszámlálása . . . bizonytalan alap ahhoz, hogy következtessünk ezen írók mindegyike nyelvének [*речь* azaz *parole* 1916-ban, Saussure alapművének megjelenési évében! — F. M.] sajátosságaira; az egyik ezer szó fölcserélése másik ezerrel az ellenkezőjére fordíthatja az ilyen következtetéseket, ami éppen hogy kétségbevonhatóságokra mutat. [Bek.] Csak a kutatási terület jelentős kiszélesítése (nem ötezer, hanem a

szavak százazrei) adhat e következtetéseknek bizonyos fokú megalapozottságot . . .”¹

A további kutatások fényesen bizonyították Markovnak ezt a nézetét; itt talán elegendő Josselson és társai munkájára hivatkoznom.² Tehát nem a kutatók hanyagságáról, nem törődöttségéről van szó, amikor „megfelelnek” arról, hogy a kisebb, de egységes és lezárt struktúrák matematikai elemzése „sokkal célravezetőbb”, mint a nagyobb korpuszokon végzett számítások, hanem éppen a magas fokú kutatói felelősségérzetről, amikor a kutatók nemcsak egy-egy versre vonatkozóan akarnak megalapozott kijelentéseket tenni.

Valójában hasznos dolog kisebb méretű (zárt) irodalmi alkotások elemzése, de mindig tudnunk kell, hogy az adott adatok alapján mire következtethetünk. Így például következtethetünk az *elemzett mű* bizonyos statisztikai jellemzőire, de egy vagy néhány vers alapján semmiképpen sem tehetünk kijelentéseket az adott költő stílusáról általában, még kevésbé „statisztikai paramétereiről”, arról már nem is beszélve, hogy kissé túlzás négy költő alapján a XX. századi magyar költészet strukturális jellegzetességeinek matematikai hátteréről beszélni.

Összegezésként meg kell állapítanom, hogy a statisztikai módszerrel történő magyar stílus-kutatás az adott könyvnel alaposabb indítást igényelne. Ha Zsilka Tibor szerényebb lett volna végkövetkeztetéseinek megfogalmazásában, e kis könyve sokkal hasznosabb lenne a statisztika felhasználását is igénylő stiliszták számára.

Füredi Mihály

¹ А. А. МАРКОВ: Об одномъ примѣненіи статистическаго метода. Известія Императорской Академіи Наук, 10. évfolyam, VI. sorozat, I—II. kötet (1916) 241. lap.

² Harry H. JOSSELSON: The Russian Word Count and Frequency Analysis of Grammatical Categories of Standard Literary Russian. Detroit 1953.